

Серыя «Noblesse Oblige»

ГАБРЫЕЛЬ ГАРСІЯ МАРКЕС

**КАХАННЕ
ПАДЧАС ХАЛЕРЫ**

Раман

Пераклад з іспанскай

Мінск
Выдавец А. М. Янушкевіч
2017

УДК 821.113.5-31
ББК 84 (4Исп)-44
М26

Серыя заснавана ў 2017 годзе

Рэдактар серыі Сяргей Макарэвіч

Пераклад з іспанскай Карласа Шэрмана паводле выдання:
Gabriel García Márquez. El amor en los
tiempos de cólera. Barcelona: Bruguera, 1985.

У афармленні вокладкі выкарыстаны фрагмент карціны
Віктора Браўнэра «Фрыка ў выглядзе страху» (1950 г.)

Маркес, Г. Г.

М26 Каханне падчас халеры : раман / Габрыель Гарсія Маркес ; пер. з ісп. Карласа Шэрмана. — Мінск : А. М. Янушкевіч, 2017. — 368 с. — (Серыя «Noblesse Oblige»).
ISBN 978-985-7165-43-8.

«Каханне падчас халеры» — раман знакамітага калумбійскага пісьменніка, лаўрэата Нобелеўскай прэміі 1982 года Габрыеля Гарсія Маркеса (1927—2014).

Прыгажуня Фэрміна Даса адмовілася выйсці замуж за Флярэнтына Арысу, якога кахала. І пабралася шлюбам з іншым. Флярэнтына ж не траціў надзеі некалі падзяліць з каханай шчасце сумеснага жыцця. Праз пяцьдзясят тры гады, сем месяцаў і адзінаццаць дзён яго мара здзейснілася.

Самы аптымістычны твор Маркеса. Упершыню выдаецца па-беларуску.

**УДК 821.113.5-31
ББК 84 (4Исп)-44**

ISBN 978-985-7165-43-8

© GABRIEL GARCÍA MÁRQUEZ, 1985 and Heirs
of GABRIEL GARCÍA MÁRQUEZ

© К. Шэрман, пераклад на беларускую мову, 2005

© Афармленне. Выдавец А. М. Янушкевіч, 2017

Прысвячаецца Мэрсэдэс, вядома ж

*Прагрэс не абышоў гэтага месца —
яно нават мае каранаваную багіню.*

Леандра Дыяс

Гэта было непазбежна: пах горкіх мігдалаў заўсёды змушаў доктара Хувэналя Урбіна думаць пра лёс тых, чыё каханне адрынулі. Ён улавіў злавесны пах, як толькі пераступіў парог яшчэ пагружанага ў змрок дома, куды накіраваўся з пільнай патрэбы, якая шмат гадоў таму перастала быць для яго пільнай. Антыльскі ўцякач Ерэмія дэ Сэнт-Амур, інвалід вайны, дзіцячы фатограф і самы пабляжлівы саборнік доктара ў шахматных баталіях, пазбавіўся ад пакутаў успамінаў пры дапамозе параў цыяніду золата.

Доктар Урбіна знайшоў труп пад коўдрай на паходным ложку, дзе ўцякач заўсёды спаў. Побач стаяў зэдлік, а на ім — фатаграфічная кювета: менавіта гэтая кювета і спатрэбілася яму напаследак, цяпер для атруты. На падлозе, прывязанае да ложка, ляжала нежывое цела вялікага дацкага дога — чорнага, са снежнай грудкай, а побач валяліся мыліцы. Той ранняя гадзіна ў душны ды цесны пакой, які адначасова служыў спальняй і лабараторыяй, праз адчыненае акно толькі пачало прабівацца святло, аднак і яго было досыць, каб тут жа распазнаць уладарку-смерць. Астатнія вокны, як і ўсялякія іншыя шчыліны ў пакоі, былі заткнутыя анучамі ды чорным кардонам, — таму гэтак адчувалася цяжкая духата. Вялікі стол быў завалены рознымі бутэлечкамі і цюбікамі без апазнавальных надпісаў. Дзве аблупленыя металёвыя кюветы стаялі пад звычайнай лямпай у чырвоным папяровым абажуры. Трэцяя ванначка — для фіксажу — знаходзілася каля нябожчыка. Наўкола валяліся старыя часопісы і газеты,

стосы шклянных фотанегатываў, паламаная мэбля, але чыясьці старанная рука берагла ўсё гэта ад пылу. Хоць паветра, што трапіла ў пакой праз адчыненае акно, і ачысьціла памяшканне ад пабочных пахаў, той, хто колісь зведаў пах горкіх мігдалаў, яшчэ мог адчуць ледзь улоўны павеў нешчаслівага кахання. Не аднойчы доктар Хувэналь Урбіна думаў пра жытло прыяцеля, што гэта не самае ўдалае месца для смерці з Божае ласкі. Аднак змрочных прадчуванняў не было, і з цягам часу ён неяк прызвычаіўся ды вырашыў, што гэты гармідар усё-ткі падначалены загадкаваму наканаванню нябёсаў.

Камісар паліцыі апярэдзіў яго. Ён ужо быў тут разам з юнаком, які праходзіў практыку па судова-медыцынскай экспертызе ў дыспансеры муніцыпалітэта, і менавіта яны праветрылі пакой і ўкрылі нябожчыка, чакаючы доктара Урбіна. Абодва павіталіся з ім урачыста, і гэтым разам выказвалі, хутчэй, спачуванне, чымся пашану, бо не было чалавека, які б не ведаў пра доктарава сяброўства з нябожчыкам Сэнт-Амурам. Знакаміты мэтр падаў ім руку, як заўжды вітаўся з кожным са сваіх студэнтаў перад штодзённай лекцыяй па агульнай клініцы, пасля ўзяў край коўдры двума пальцамі, нібыта кветку, і ўзняў яе, агаляючы нябожчыка павольна, з рытуальнай маруднасцю. Цела было зусім голым, сутаргава скрыўленым і ссінелым, з расплюшчанымі вачыма. Нябожчык выглядаў на шмат гадоў старэйшым, чым мінулае ноччу. Зрэшты, былі празрыстыя, барада і валасы — пажоўклыя, а стары шнар перасякаў жывот. Ён быў калісьці зашыты простае грубай ніткай. Торс і рукі, напрацаваныя мыліцамі, выглядалі моцнымі, рыхтык як у галерніка, затое якімі кволымі былі ногі! Доктар Хувэналь Урбіна паглядзеў на яго і адчуў — сэрца сціснулася, як толькі зрэчас бывала за доўгія гады бясплённай вайны са смерцю.

— Баязлівец, — шапнуў ён. — Самае страшнае ўжо мінулася.

Ён ахінуў яго коўдрай і зноў адчуў сваю акадэмічную годнасць. Летась доктар тры дні афіцыйна адзначаў сваё васьмідзсяцігоддзе і ў прамове ўдзячнасці ўжо не ўпершыню пераадолеў спакусу адысці ад справы. Ён сказаў: «У мяне будзе зашмат часу на адпачынак пасля смерці, але гэтае сумнае мерапрыемства пакуль не ўваходзіць у мае планы». Хоць правым

вухам доктар чуў усё горш і карыстаўся кіем са срэбнай булда-вешкай, каб хаваць няўпэўненасць хады, ён, як і ў маладосці, насіў ільняную тройку, камізэльку якой упрыгожваў залаты ланцужок гадзінніка. Пастэраўская бародка, што паблісквала перламутрам, і срэбныя валасы, акуратна зачасаныя на проты прабор, былі слушнымі паказнікамі ягонага характару. Усё больш трывожную эрозію памяці ён па мажлівасці кампенсаваў цыдулкамі на шматках паперкі, якія зрэшты блыталіся па кішэнях, як інструменты і флаконы з лекамі сярод рознай драбязы ў набітым партфелі. Ён быў не толькі найстарэйшым і найслыннейшым лекарам, але і найэлегантнейшым чалавекам у горадзе. Аднак праз неадольнае жаданне бліснуць эрудыцыяй і далёка не беззаганную манеру карыстацца сілай свайго імя яго паважалі менш, чым ён заслугоўваў.

Інструкцыі камісару і практыканту ён выдаў дакладна і шпарка. Не трэба губляць час на ўскрыццё. Паху ў доме досыць, каб вызначыць: прычынай смерці сталіся пары цыяністай солі. Каб выклікаць рэакцыю ў скрыні, фатограф выкарыстаў кіслату, якую меў для працы, а нешчаслівы выпадак выключачўся, бо Ерэмія дэ Сэнт-Амур выдатна ведаў хімію. Калі камісар завагаўся, доктар паразіў яго, нібыта ўдарам шпагі, тыловым для яго: «Не забудзьма, пасведчанне аб смерці падпісваю я». Практыкант быў расчараваны: яму ніколі не даводзілася бачыць на практыцы ўплыў цыяніду на арганізм чалавека. Доктар Хувэналь Урбіна здзівіўся, што раней не бачыў юнака ў Школе медыцыны, але, заўважыўшы сарамлівасць і андыйскае вымаўленне, уцяміў: ён, відаць, зусім нядаўна прыехаў у горад. І сказаў яму: «Хопіць яшчэ вар’ятаў ад кахання, праз дзён колькі і ў вас будзе мажлівасць». І толькі вымавіўшы гэта, схамянуўся, бо сярод безлічы самагубцаў, якія ўжывалі цыяністую соль, на ягонай памяці гэта быў першы, хто пакінуў свет не з прычыны нешчаслівага кахання. Штосьці змянілася ў ягоным голасе.

— Вось тады і звярніце ўвагу, — дадаў ён, — у іх зазвычай пясок у сэрцы.

Потым доктар Урбіна загаварыў з камісарам, нібыта з падначаленым. Ён загадаў абысці ўсялякія фармальнасці з тым, каб пахаванне адбылося сёння ж увечары і цалкам патаемна.

І падкрэсліў: «Я пагутару з алькальдам¹ пазней». Доктар Урбіна ведаў, што Ерэмія дэ Сэнт-Амур жыву надзвычай аскетычна, у найвышэйшай ступені сціпла, але сваім мастацтвам зарабляў шмат болей, чымся трэба для пражыцця, таму ў якой-небудзь шуфлядзе мусяць быць грошы, на хаўтурныя выдаткі будзе досыць.

— А калі і не знойдзеце, не бяды, — удакладніў ён, — я бяру ўсё на сябе.

Ён загадаў сказаць журналістам, што фатограф памёр натуральнай смерцю, хоць і падумаў: навіна не зацікавіць іх ні з якога боку. І падкрэсліў: «Калі трэба, я пагутару з губернатарам». Камісар быў чыноўнікам сур'ёзным ды нешматслоўным, ён ведаў, што мэтр сваім грамадзянскім сумленнем раздражняў нават самых блізкіх і цяплівых сяброў, таму яго здзіўляла лёгкасць, з якой доктар, каб паскорыць пахаванне, абыходзіў законны й працэдуры. Камісар адно што не пагадзіўся на размову з арцыбіскупам, каб той дазволіў пахаваць Ерэмію дэ Сэнт-Амура ў святой зямлі гарадскіх могілак. Праўда, ён тут жа засмуціўся з-за сваёй дзёрзкасці і паспрабаваў неяк згладзіць няёмкую сітуацыю.

— Я так разумею, гэта быў святы чалавек, — сказаў ён.

— Не тое слова, — адказаў доктар Урбіна, — гэта быў святы атэіст. Але ў гэтых справах толькі Бог суддзя.

Здалёк, з іншага краю каланіяльнага горада, пачуліся званы кафедральнага сабора, якія склікалі да ўрачыстага набажэнства на Святую Сёмуху. Доктар Урбіна надзеў пенснэ са шкельцамі-палавінкамі ў залатой асадзе і зірнуў на гадзіннік, квадратны і тонкі, з вечкам на спружыне: яшчэ трошкі, і ён прапусціў бы святочную імшу.

У пакоі стаяла вялізная фотакамера на маленькіх колах, такая, як у парках; насупраць вісеў заднік з намаляваным самаробнымі фарбамі захадам сонца над морам. Сцены ж былі ўвешаныя дзіцячымі партрэтамі: першая камунія, першы карнавал, шчаслівы дзень нараджэння. Доктар Урбіна год за годам назіраў, як паступова пад фотапаперай знікалі сцены, меркаваў аб гэтым падчас засяроджаных вечаровых

¹ Кіраўнік гарадской адміністрацыі. (Тут і далей — заўвагі перакладчыка).

роздумаў і не раз думаў з адчаем прадчування, што ў гэтай галерэі выпадковых партрэтаў крыецца зародак будучага горада, якім будуць кіраваць, давядуць яго да распусты гэтыя незнаёмыя дзеці, і ў якім не застанецца і попелу ад ягонай, доктара Урбіна, славы.

На пісьмовым стале, каля шклянкі з курьільнымі люлькамі старога марскога ваўка, засталася шахматная дошка з незавершанай партыяй. Нягледзячы на спешку й змрочны настрой, доктар Урбіна не ўтрымаўся ад спакусы прааналізаваць партыю. Ён дакладна ведаў, што гэта была партыя мінулага вечара, бо Ерэмія дэ Сэнт-Амур гуляў штовечар і як мінімум з трыма рознымі партнёрамі, але заўжды, завяршаючы гульню, клаў фігуркі ў скрыню, а скрыню — у шуфлядку стала. Ведаў ён і тое, што нябожчык гуляў толькі белымі, і ў гэтай партыі, увачавідкі, яго чакала немінучая параза праз чатыры хады. «Калі б размова ішла пра забойства, вось дзе была б зачэпка, — сказаў ён сабе. — Толькі адзін чалавек у горадзе здолеў бы падвесці да такой геніяльнай пасткі». Для доктара Урбіна жыццё сталася б невыносным, калі б пазней ён не дазнаўся, чаму непакорлівы салдат, які звычайна змагаўся да апошняй кроплі крыві, пакінуў поле апошняй у жыцці бітвы дачасна.

А шостаі ранку, падчас канчатковага абходу, вулічны вяртаўнік заўважыў паперу, прыколатую да ўваходных дзвярэй: «Зайдзіце без стуку ды выклічце паліцыю». Неўзабаве з'явіўся камісар з практыкантам, і яны разам абыходзілі дом у пошуках абвяржэння недвухсэнсоўнага паху горкіх мігдалаў, але дарэмна. Аднак цяпер, за лічаныя хвіліны, што спатрэбіліся доктару для разбору незавершанай партыі, камісар знайшоў сярод папер на пісьмовым стале канверт, адрасаваны доктару Хувэналу Урбіна ды так запячатаны плямінамі сургуча, што давялося літаральна раздзерці яго, каб дастаць ліст. Доктар адвёў чорную фіранку з акна майстэрні, — інакш было цёмна, — потым шпарка прагледзеў усе адзінаццаць старонак, якія ўцякач напісаў з двух бакоў разборлівым почыркам, і як толькі прачытаў першы абзац, зразумеў, што давядзецца забыць пра прычасце на стольным свяце Сёмухі. Ён чытаў у вялікім хваляванні, вяртаючыся на некалькі старонак, каб

знайсці страчаную нітку сэнсу, і калі завершыў чытанне, яму здавалася, што ён толькі што вярнуўся здалёк, праз перашкоды часу і прасторы. Прыгнечанасць была відавочнай, хоць ён старанна яе хаваў: на ягоныя вусны легла смяротная сінеча, ён не здолеў суняць дрыготку ў пальцах, калі складваў ліст і засоўваў яго ў кішэню камізэлькі. Тут ён узгадаў пра камісара з практыкантам і ўсміхнуўся ім праз туман смутку.

— Нічога асаблівага, — уздыхнуў ён, — тут апошнія даручэнні.

Гэта было праўдай толькі напалову, але яны паверылі яму, бо ён загадаў узяць адну з плітак падлогі, пад якой яны знайшлі старадаўні блакнот з запісамі прыбыткаў-выдаткаў і кодам сейфа. Там было менш грошай, чым яны чакалі, але цалкам хапала на хаўтурныя і іншыя выдаткі. Доктар Урбіна нарэшце ўцяміў, што не паспее ў кафедральны сабор нават да канца заключнага псалма.

— У трэці раз я прапускаю нядзельную імшу з тае пары, як помню сябе, — уздыхнуў ён. — Даруй мне Божа.

Ён затрымаўся яшчэ на колькі хвілін, распарадзіўся пра ўсё да драбязы, хоць ледзь стрымліваў жаданне як мага хутчэй падзяліцца з жонкай адкрыццямі ашаламляльнага ліста. Ён узяўся перадаць вестку пра смерць Ерэміі дэ Сэнт-Амура шматлікім карыбскім уцекачам, што жылі ў горадзе, бо яны, верагодна, захочуць развітацца з найбольш шаноўным, актыўным і непакорлівым з іх, хоць было відавочна, што з гадамі яго апанавала расчараванне. Акрамя таго, доктар Урбіна паведаміць сумную навіну прыяцелям па гульні ў шахматы, сярод якіх былі і вядомыя гораду людзі, і невядомыя рамеснікі; ён распавядзе пра сумнае здарэнне нават тым, хто зрэчас заходзіў на партыю-другую, яны, магчыма, захочуць прыйсці на пахаванне. Яшчэ не прачытаўшы ліст, ён думаў, што быў самым лепшым сябрам нябожчыка, але пасля чытання страціў усялякую ўпэўненасць. Так ці іначай, ён прышле найлепшы вянок з гардэній, — хто ведае, а мо Ерэмія дэ Сэнт-Амур адчуў перад смерцю хоць хвіліннае каянне. Пахаванне прызначылі на пятую ўвечары — найлепшы час у спякотны сезон года. Калі будзе патрэба, доктара можна будзе знайсці апоўдні або пазней у загараднай сядзібе доктара Лясыдэса Алівэллі, яго

ўлюбёнага вучня, які ў той жа дзень адзначаў срэбнае вяселле з медыцынскай прафесіяй урачыстым абедам.

Распарадак дня доктара Хувэналя Урбіна, які ён вызначыў раз і назаўсёды з тае пары, як засталіся ззаду гады першых баявых хрышчэнняў, і ён дасягнуў найвышэйшай пашаны ў правінцыі, быў надзвычай простым. Уздымаўся ён з першымі пеўнямі і адразу прымаў свае патаемныя лекі: бромісты калій для падняцця гумору, саліцылавы натар ад ламаты перад дажджом, колькі кропель выціску прарослага жыта ад кружэння галавы, беладонну для спакойнага сну. Лекі ён прымаў штогадзіны, заўжды ўпотаікі, бо цягам усёй сваёй лекарскай ды выкладчыцкай практыкі і ўслых выказваўся супроць прызначэння палітыўных сродкаў ад старасці: чужы боль ён перажываў лягчэй, чымся свой. У кішэні ў яго заўсёды была падушачка з камфарай, і, калі ніхто не бачыў, ён глыбока ўдыхаў яе пары, — гэта нібыта здымала страх, які ўнушала блытаніна з лекамі, што ён прымаў.

Гадзіну доктар бавіў у сваім кабінце, рыхтуючы лекцыю па агульнай клініцы: ён выкладаў у Школе медыцыны ад восьмай ранку кожны дзень ад панядзелка да суботы да самага пярэдняга сваёй смерці. Ён таксама з ахвотай знаёміўся з новымі літаратурнымі творамі, якія дасылаў яму па пошце парыжскі бібліятэкар або замаўляў для яго ў Барселоне гаспадар мясцовай кнігарні, хоць за іспанамоўнай літаратурай не сачыў гэтак, як за французскай. Аднак ён ніколі не чытаў уранні — толькі гадзінку пасля сіесты², і ўначы, перад сном. Падрыхтаваўшыся да заняткаў, ён рабіў у ванным пакоі пятаццаціхвілінную дыхальную зарадку перад адчыненым акном, — ён дыхаў толькі ў той бок, адкуль чуваць было спеў пеўняў; з таго боку ішло свежае паветра. Потым ён прымаў ванну, падпраўляў бародку, напамаджаў вусы, ахутаны сапраўдным адэкалонам ад Фарыны Гегенюбэр, надзяваў белую ільняную тройку, мяккі капялюш і саф’янавыя чаравікі. Ён размяняў восемдзесят другі год, захаваўшы зграбныя манеры і вясёлы нораў, з якімі колісь вярнуўся з Парыжа пасля страшэннай эпідэміі халеры, і валасы, якія ён старанна зачэ-

² Адпачынак пасля абеду.

сваў на просты прабор, заставаўся дакладна такімі, як у ма-ладосці, хіба што набылі лёгкае металёвае адценне. Снедаў ён у сямейным атачэнні, але прытрымліваўся адметнай дыеты: адвар з кветак палыну, карысны для страўніка, і галоўка час-ныку, каб не было спазмаў сэрца, — ён чысціў кожны зубчык і жаваў яго старанна з лустаю хлеба. Пасля лекцыі доктар рэд-ка не быў заняты ажыццяўленнем якой-небудзь ініцыятывы агульнагарадскога маштабу, касцельным мерапрыемствам або якой іншай мастацкай ці сацыяльнай прыдумкай.

Абедаў ён амаль заўжды дома, пасля праводзіў сіесту хвілін на дзесяць, седзячы на тэрасе, што выходзіла ва ўнутраны дво-рык. Скрозь сон ён чуў спевы прыслужніц у ценю мангавых дрэў, воклічы вулічных гандляроў, шыпенне алею і трэск мато-раў з бухты, смурод з якой лунаў у доме ў гадзіны дзённай спя-коты, бы анёл, асуджаны на гніенне. Пасля ён з гадзіну чытаў новыя кніжкі, перадусім раманы і гістарычныя доследы, вучыў французскай мове і песням хатняга папугая, які здаўна стаў мясцовай славуцасцю. А чацвёртай выпіваў вялікі збан лімана-ду з ільдом і выходзіў на візіты да хворых. Нягледзячы на па-важны век, ён адмаўляўся прымаць пацыентаў у хатнім кабінце і працягваў наведваць іх сам: горад усё ж заставаўся такім утульным, што можна было куды заўгодна зайсці пехатою.

Вярнуўшыся першы раз з Еўропы, ён стаў ездзіць у фаміль-ным ландо з парай светла-гнядых коней, але ландо з гадамі стала непрыгодным, і ён замяніў яго на аднаконную пралёт-ку, карыстаўся ёю ўвесь час, не зважаючы на моду, нават калі экіпажы пачалі знікаць з ужытку, а на тых, што засталіся, ка-талі турыстаў або вазілі развітальныя вянкi на пахаваннях.

Хаця ён адмаўляўся сыходзіць на адпачынак, ён разумеў, што яго выклікаюць толькі да безнадзейных пацыентаў, і лі-чыў гэта пэўнай формай спецыялізацыі. Ён мог вызначыць з першага погляду, што з хворым, і ўсё меней давяраў патэн-таваным лекам, а распаўсюджанне хірургіі непакоіла яго. «Скальпель — слушны доказ паразы медыцыны», — казаў ён. Доктар уважаў, што, па вялікім рахунку, любыя лекі ёсць атрутай, а семдзсят адсоткаў з паўсядзённых прадуктаў хар-чавання набліжаюць смерць. «Наогул, — казаў ён студэн-там, — тое нямногае, што вядома медыцыне, ведаюць толькі

лічаных лекарых». Ад свайго маладога энтузіязму ён перайшоў да пазіцыі, якую сам вызначыў як фаталістычны гуманізм: «Кожны чалавек — гаспадар сваёй смерці, і калі надыходзіць час, мы здольныя толькі дапамагчы памерці без страху і болю». Але, не зважаючы на гэтыя скрайнасці, якія сталіся часткай мясцовага медыцынскага фальклору, ягоныя былыя студэнты, ужо дактары са стажам, працягвалі кансультавацца з Хувэналем Урбіна, бо прызнавалі за ім тое, што завецца «вокам клініцыста». Як бы тое ні было, ён заўсёды быў лекарам дарагім і элітарным, ягоная кліентура жыла ў радавых сядзібах квартала Віцэ-каралёў.

Дзень быў так скрупулёзна распісаны, што ў тэрміновым выпадку жонка магла накіраваць яму цыдулку менавіта ў той дом, дзе ён у гэты час знаходзіўся з візітам. У маладосці, бывала, затрымліваўся ў прыходскай кавярні пасля абыходу пацыентаў і там удасканальваў шахматнае майстэрства з цесцевымі знаёмцамі ды карыбскімі ўцекачамі. Але на пачатку новага стагоддзя ён кінуў хадзіць у кавярню і паспрабаваў арганізаваць нацыянальныя турніры пад эгідай мясцовага клуба. Якраз тады з'явіўся Ерэмія дэ Сэнт-Амур, ужо са змярцелымі каленямі, але яшчэ без рамяства дзіцячага фатографа, і праз тры месяцы яго ведалі нават тыя, хто ледзь навучыўся рушыць слана па дошцы, бо ніхто не здолеў выйграць у яго ніводнай партыі. Для доктара Хувэналя Урбіна сустрэча тая была нібыта цуд, шахматы сталі яго неўтаймаванай жарсцю, і амаль не было спаборнікаў, якія б спатолілі яе.

Дзякуючы яму Ерэмія дэ Сэнт-Амур стаў тым, кім быў сярод нас. Доктар Урбіна апекаваўся ім без якойсьці ўмовы, зрабіўся ягоным асабістым і бясспрэчным крэдыторам, нават не паспрабаваўшы дазнацца, што гэта за чалавек, чым займаўся раней, якія зняслаўленыя войны прывялі яго да інваліднасці і выгнання. Нарэшце доктар пазычыў яму грошай на абсталяванне майстэрні, і з тае пары, як Ерэмія дэ Сэнт-Амур зрабіў першы здымак спуджанага ад успышкі магнія немаўляці, ён вяртаў пазыку з дакладнасцю пазументніка, усё да апошняга шэлага.

А ўсё шахматы. Спачатку гулялі а сёмай пасля вячэры, са справядлівымі саступкамі для доктара, бо перавага ўцека-

ча была відавочнай, але з кожным днём саступкі рабіліся ўсё меншымі, пакуль яны не пачалі гуляць нароўні. Пазней, калі дон Галілеа Даконтэ заснаваў першы ў горадзе кінематограф пад адкрытым небам, Ерэмія стаў найвярнейшым з яго кліентаў, і шахматныя партыі гуляліся толькі тады, калі не было кінапрэм'еры. Уцякач так пасябраваў з доктарам, што апошні хадзіў з ім у кіно, але заўжды без жонкі, бо, з аднаго боку, ёй бракавала цяжкіх адсочваць нітку складанага сюжэта, а з другога, Урбіна нібы падсвядома адчуваў, што Ерэмія дэ Сэнт-Амур нікому б не мог скласці належнай кампаніі.

У нядзелю распарадак доктара быў іншым. Ён хадзіў на абедню ў кафедральны сабор, пасля вяртаўся дадому, адпачываў і чытаў на тэрасе. У дзень адпачынку ён вельмі рэдка выходзіў на візіт, хіба што ў тэрміновых выпадках, і шмат гадоў запар ён не браўся ні за якія грамадскія справы, калі яны не былі сапраўды абавязковымі. У той дзень Сёмухі па неверагодным супадзенні сышліся два надзвычай рэдкія здарэнні: смерць сябра і срэбны юбілей славутага вучня. Тым не менш, замест таго, каб тэрмінова вярнуцца дадому, як ён разлічваў, пасля засведчання смерці Ерэміі дэ Сэнт-Амура, доктар раптам вырашыў спатоліць неадольную цікаўнасць.

Сеўшы ў пралётку, ён яшчэ раз прабег вачыма перадсмяротны ліст і загадаў возніку везці яго да пэўнага дома ў былым квартале рабоў па даволі блытаным маршруце. Гэткае рашэнне настолькі не вязалася з ягонымі звычкамі, што вознік адважыўся перапытаць, ці так ён зразумеў. Памылкі не было, адрас быў паўтораны, а ў тым, што запісана дакладна, сумневы адпалі адразу. Па дарозе доктар Урбіна перачытаў ліст ад першай старонкі, наноў паглыбіўшыся ў крыніцу непрыемных адкрыццяў, якія маглі б перакуліць ягонае жыццё, нават нягледзячы на ўзрост, калі б ён здолеў пераканацца, што ліст — не трызненне вар'ята.

Нябёсы пачалі губляць гумор яшчэ ўранні, было хмарна і халаднавата, але дажджу да абеду не чакалася. Спрабуючы знайсці найкарацейшы шлях, вознік паглыбіўся ў брукаваны лабірынт каланіяльнага горада, і яму часам прыходзілася спыняць каня, каб яго не спудзілі гарэзлівыя школьнікі і паства, што вярталася з імшы. На вуліцах, упрыгожаных папяровымі

гірляндамі ды кветкамі, гучала музыка, дзяўчаты з муслінавымі фальбонкамі на сукенках і рознакаляровымі парасонамі сачылі за святочным шэсцем з балконаў. На Кафедральным пляцы, дзе сярод афрыканскіх пальмаў і шароў новых ліхтароў ледзь праглядаўся помнік Вызваліцелю³, надарыўся аўтамабільны затор, натоўп выходзіў з храма, і ў рэспектабельнай і шумнай прыходскай кавярні не было ніводнага вольнага месца. Адзіным конным экіпажам у заторы быў той, што належаў доктару Урбіна, і ён адрозніваўся ад тых нямногіх, што засталіся ў горадзе, бляскам лакаванага верху, бронзавай акоўкай, каб не жэр яе салёны вецер, чырвона-залатымі вензелямі на колах і аглоблях, акурат як у венскіх карэтах для ўрачыстага наведвання оперы. Апрача таго, самыя манерныя сямействы здавольваліся тым, што іхныя вознікі апраналі чыстую кашулю, а доктар па-ранейшаму патрабаваў ад свайго, каб той з'яўляўся толькі ў старой аксамітнай ліўрэ і ў цыліндры цыркавога ўтаймавальніка, а гэта было не толькі анахранізмам, але, зважаючы на карыбскую спякоту, і адсутнасцю міласэрнасці.

Доктар Хувэналь Урбіна любіў горад фанатычна і ведаў яго лепш за ўсіх, але раней ён амаль не меў мажлівасці заехаць у нетры былога квартала рабоў. Возніку давялося ня мала пакруціцца-панарэзаць ды колькі разоў спытаць дарогі, бо ён ніяк не мог знайсці патрэбны адрас. У глыбіні квартала доктар Урбіна адчуў чмур, спрадвечную балотную цішу з тапельным смуродам, які раніцой уздымаўся над горадам і ўваходзіў з бессанню ў ягоную спальню, прымешваючыся ў палісадніку да водару язміну, і тады ён пераносіў пахі абыякава, нібы вецер, што мінуўся і не мае ніякіх адносінаў да яго жыцця. Але смурод, трохі ідэалізаваны настальгіяй старога месціча, стаў невыноснай рэальнасцю, калі пралётка пачала падскокваць па ямінах балоцістай вуліцы, дзе аўры⁴ дзяўбліся за адкіды з мясабойні, што выносіў марскі прыліў. У адрозненне ад камяніцаў квартала Віцэ-каралёў, тут усе дамы былі драўлянымі і аблезлымі, а дахі цынкавымі. Большасць бу-

³ Маецца на ўвазе Сімон Балівар (1783–1830), адзін з кіраўнікоў у вайне за незалежнасць іспанскіх калоній у Лацінскай Амерыцы.

⁴ Грыфы-ўрубубу, вядуцца ў Лацінскай Амерыцы.

дынкаў стаялі на драўляных палях, — толькі гэта ратавала ад сцёкаў адкрытай каналізацыі, што была яшчэ іспанскаю спадчынай. Усё гэта мела жахлівы і беспрытульны выгляд, але з тавернаў далятала грымаценне бязбожнай святочнай музыкі, бо тут касцельных канонаў не прытрымліваліся — гэта была Сёмуха галечы. Калі, нарэшце, знайшлі патрэбны адрас, за пралёткай ужо гналася чарада аголеных дзяцей, якія кпілі з тэатральнага ўбрання возніка, і той мусіў адганяць малых пугай. Доктар Урбіна, падрыхтаваны да канфідэнцыйнай сустрэчы, зразумеў надта позна, што няма на свеце наіўнасці больш небяспечнай, чымся наіўнасць ягонага веку.

Звонку дом без нумару нічым не адрозніваўся ад іншых, меней шчаслівых, хіба што карункавымі фіранкамі на вокнах і цяжкімі дзвярыма — калісьці іх знялі, відаць, з нейкай старажытнай бажніцы. Вознік пагрукаў малаточкам, дазнаўся, што адрас супаў, дапамог доктару выйсці з пралёткі. Дзверы адчыніліся бязгучна, у цемры вітальні стаяла жанчына сталага веку, убраная ва ўсё чорнае, з чырвонай ружай за вухам. Нягледзячы на свае гады, а ёй было не менш за сорок, яна была статнай мулаткай з залацістымі калючымі вачыма і валасамі, прычасанымі да галавы так шчыльна, нібы каска з металічнай ваты. Доктар Урбіна не пазнаў яе, хоць бачыў неаднойчы, ахутаны туманам шахматнай гульні, у майстэрні фатографа, і колісь нават прапісаў ёй хінныя кроплі ад рэцыдываў малярні. Ён працягнуў руку, і яна прыняла яе не так дзеля вітання, як дзеля таго, каб дапамагчы ўвайсці. У зале доктар адчуў свежыню і шапаценне нябачнага саду, ён азірнуўся і ўбачыў мэблю і мноства гоных рэчаў, кожная з якіх займала ўласнае, натуральнае месца. Доктар Урбіна без горычы прыгадаў антыкварную краму ў Парыжы, восеньскі панядзелак мінулага стагоддзя ў доме 26 на Манмартры. Між тым жанчына прысела насупраць і загаварыла з адчувальным акцэнтам:

— Будзьце як дома, доктар, — казал яна. — Я не чакала вас так хутка.

Доктар Урбіна пачуўся здраджаным. Ён паглядзеў са спагадай на яе, на яе жалобны строй, і на годнасць яе смутку, і тады ўцяміў — яго візіт не меў сэнсу, яна лепш за яго ведае ўсё, што напісаў і вытлумачыў у перадсмяротным лісце Ерэмія дэ

Сэнт-Амур. Так яно і было. Яна знаходзілася пры ім ледзьве не да самае смерці, таксама, як і на працягу дваццаці гадоў з тым абагаўленнем і пакорлівай пяшчотай, якія надта ж нагадвалі чыстае каханне і пра якія ніхто не ведаў у санлівай сталіцы правінцыі, дзе ўсім былі вядомыя нават дзяржаўныя таямніцы. Яны пазнаёміліся ў прыдарожным шпіталі Порт-а-Прэнсу, горада, дзе яна нарадзілася і дзе ён жыў першы час, калі стаў уцекачом, і яна прыехала да яго ўжо сюды, у гэты горад, праз год, як быццам ненадоўга, хоць абодва ведалі, што яна застанеца тут назаўжды. Яна прыбірала майстэрню штотыдзень, але нават самыя падазроныя суседзі не бачылі ўсёй праўды: яны, як усе, меркавалі, што інваліднасць Ерэміі тычылася не толькі хворых ног. Сам доктар Урбіна таксама лічыў так з вельмі грунтоўных прычын медыцынскага характару і ні за што не паверыў бы, што ў Ерэміі дэ Сэнт-Амура была жанчына, калі б той не прызнаў гэта ў лісце. Аднак ён не мог уцяміць, чаму двое дарослых і вольных людзей без грахоўнага мінулага, амаль падпадаючы пад прымхлівую падазронасць эгаістычнага грамадства, абралі рызыку забароненага кахання. Яна патлумачыла яму: «Так ён захацеў». Да таго ж, патаемнасць, раздзеленая з мужчынам, які ніколі не належаў ёй цалкам, патаемнасць, якая не аднойчы даравала ім імгненныя выбухі шчасця, не здавалася ёй чымсьці адмоўным. Наадварот: самое жыццё давяло, што іхняя сувязь была прыгожай.

Напярэдадні ўвечары яны схадзілі ў кіно паасобку, з квіткамі ў розных месцах, як хадзілі не менш, чым двойчы на месяц з тае пары, як італьянскі імігрант дон Галілеа Даконтэ адчыніў свой салон пад адкрытым небам на руінах кляштара XVII стагоддзя. Глядзелі яны экранізацыю папулярнай летась кніжкі, якую доктар Урбіна чытаў з адчаем у сэрцы і ўсведамленнем варварства вайны, — «На Заходнім фронце без зменаў». Затым яны сустрэліся ў майстэрні, ён здаваўся сумным і разгубленым, але яна падумала, што на яго паўплывалі жудасныя сцэны, дзе параненыя салдаты паміралі ў дрыгве. Яна паспрабавала развезць сум, запрасіла згуляць партыю ў шахматы, і ён пагадзіўся дзеля яе, але гуляў няўважліва, белымі, вядома ж, здагадаўся раней за яе, што праз чатыры хады ягоная параза немінучая, і бясслаўна здаўся. Доктар Урбіна ўцяміў, што

спаборнікам апошняй партыі была яна, а не генерал Хероніма Арготэ, як ён меркаваў раней. Ён зачаравана шапнуў:

— Вы згулялі цудоўна!

Яна настаяла на тым, што тое была не яе заслуга, проста Ерэмія дэ Сэнт-Амур ужо блукаў у тумане смерці і рушыў фігуркі без імпэту. Калі ён перарваў партыю, прыблізна ў чвэрць на дванаццатую, бо было чуваць, што скончыліся музыка і танцы, ён папрасіў, каб яна пакінула яго аднаго, бо хацеў напісаць ліст доктару Хувэналю Урбіна, якога лічыў найбольш паважаным чалавекам з усіх, каго ведаў, і, апрача таго, задушэўным сябрам, як ён любіў казаць, нягледзячы на тое, што збліжала іх адно адданасць шахматнай гульні, якую яны ўспрымалі як дыялог розуму, а не як навуку. Тады яна і даведлася, што Ерэмія дэ Сэнт-Амур добраахвотна патанаў у агоніі, і яму заставалася часу не больш, чым на напісанне ліста. Доктар Урбіна не мог ёй паверыць:

— Дык вы ўсё ведалі! — усклікнуў ён.

— Не толькі ведала, — пацвердзіла яна, — але і дапамагла перанесці агонію з тым жа каханнем, з якім дапамагала адкрываць шчасце. Бо такімі былі яго апошнія адзінаццаць месяцаў: жорсткай агоніяй.

— Ваш абавязак быў паведаміць, — сказаў доктар.

— Я б не здолела, — адказала яна абурана, — я надта кахала яго.

Доктар Урбіна, які лічыў, што ўжо чуў што заўгодна на свеце, не прыгадваў нічога падобнага, да таго ж, сказанага з такой шчырасцю. Ён паглядзеў на яе, усмоктваючы вобраз усімі пачуццямі, каб прыгадаць яе менавіта такой, якой яна была ў той момант: яна здавалася яму ідалам на беразе ракі, без ценю страху, у чорнай вопратцы, са змяінымі вачыма і ружай за вухам. Даўно, калі яны абое ляжалі аголеныя пасля кахання на бязлюдным гаіцянскім пляжы, Ерэмія дэ Сэнт-Амур раптам уздыхнуў: «Ніколі не буду старым». У гэтых словах яна ўгледзела смелы намер бязлітасна змагацца са шкодай, якую прыносіць час, але ён удакладніў: у ім выспела непакісная рашучасць скончыць жыццё самагубствам у шэсцьдзесят гадоў.

І сапраўды, сёлета 23 студзеня ён дажыў да шасцідзесяці, вось тады ён прызначыў сабе апошні тэрмін — прысвятак Сё-

мухі, бо на яе прыпадаў фэст горада, чым заступнікам уважаўся Святы Дух. Тады ўначы ў паводзінах любага чалавека не было аніводнае драбязы, якой бы яна не ведала загадзя, бо ж яны часцяком размаўлялі пра гэта, пакутавалі разам у няўрымслівай плыні дзён, якой ні ён, ні яна ўжо не маглі спыніць. Ерэмія дэ Сэнт-Амур любіў жыццё аддана і прагна, ён любіў мора і каханне, яе і свайго сабаку, і з набліжэннем прызначанага дня ён згасаў ад адчаю, нібыта смерць ішла да яго не па ягонай волі, а як непазбежнасць лёсу.

— Сыходзячы ўчора ўначы, я ведала, што ён ужо не на гэтым свеце, — уздыхнула яна.

Жанчына хацела забраць сабаку, але ён паглядзеў на жывёліну, што драмала каля ягоных мыліцаў, паглядзіў яе, ледзь крануўшы пальцамі, і сказаў: «Шкада, але містэр Вудра Уілсан⁵ пойдзе са мною». Ерэмія папрасіў прывязаць сабаку да ложка, а сам узяўся за ліст, і жанчына зрабіла несапраўдны вузел, каб сабака мог вызваліцца. Гэта была яе адзіная праява нявернасці, якую яна апраўдвала тым, што хацела прыгадваць Ерэмію, гледзячы ў халодныя вочы ягонага сабакі. Доктар Урбіна перапыніў яе аповед і сказаў, што сабака не вызваліўся. Яна адказала: «Значыць, не захацеў». І ўзрадавалася, бо давядзецца прыгадваць каханага так, як ён прасіў мінулай ноччу, калі адарваўся ад пачатага ліста і паглядзеў на яе ў апошні раз.

— Згадвай мяне з ружай, — сказаў ён ёй на развітанне.

Яна вярнулася дадому за поўнач. Запаліла і легла ў вопратцы, падпальвала цыгарэту ад недакурка папярэдняй, нібыта даючы яму час на ліст, бо ведала, што пісаць ён мусіць доўга і цяжка; недзе а трэцяй, калі завьлі сабакі, яна паставіла на пліту вадку для кавы, апранулася ў чорнае і на золку зрэзала ў палісадніку першую ранішнюю ружу. Доктар Урбіна адчуваў, што будзе ненавідзец вобраз гэтае разважлівае жанчыны, і, здавалася, ведаў на тое прычыну: толькі чалавек без прыныцаў здольны прымаць боль так абыякава.

Перад тым як сысці доктар яшчэ болей упэўніўся ў гэтай думцы. Яна сказала, што не пойдзе на пахаванне, бо так абя-

⁵ Вудра Уілсан (1856—1924) — прэзідэнт ЗША з 1913 па 1921 гг.

цала каханаму, хоць доктар Урбіна быццам бы ўлавіў штосьці супрацьлеглае ў адным з абзацаў ліста. Яна не пралье ані слёзкі, не змарнуе рэшты гадоў жыцця і не давядзе сябе на марудным агні ў булёне ўласнай памяці, а таксама не пахавае сябе сярод гэтых сцен, каб шыць да скону асабісты саван, як гэта заведзена сярод мясцовых удоў. Яна думала прадаць дом Ерэмii дэ Сэнт-Амура, які з гэтага дня належаў ёй, і ўсё, што там было, згодна з пісьмовым тастаментам, а далей збіралася жыць, як і дасюль, без адзінай скаргі на лёс у гэтай марыльні для бедных, дзе яна некалі была шчаслівай.

Усю дарогу дахаты гэтая фраза не выходзіла з галавы доктара Хувэналя Урбіна: «марыльня для бедных». Гэта былі не пустыя словы. Ягоны горад працягваў жыць, як колісь, паза часам, і быў такім жа — спякотна-бясплённым горадам яго начных жахаў і самотных радасцяў падлетка, дзе нават іржавелі кветкі і псавалася соль, але нічога не здарылася за апошнія чатыры стагоддзі, калі не лічыць павольнага старэння сярод даўно павялага лаўравага кустоўя і гнілое дрыгвы. Узімку імгненныя і разбуральныя навальніцы размывалі прыбiральні, тады вуліцы выглядалі, як смуродныя багны. Улетку нябачны і, нібыта распаленая вапна, шурпаты пыл працінаў нават заканапачаныя шчыліны ўяўлення, уздымаўся шалёнымі вятрамі, якія зрывалі дахі і зносілі паветрам дзяцей. У суботу бедныя мулаты гучна пакідалі свае кардонна-бляшаныя хаты на беразе багны, бралі з сабою быдла, нейкія старыя рэчы, ежу і пітво і радасна захоплівалі камяністыя пляжы каланіяльнага раёна. Да нядаўняе пары яшчэ сустракаліся старыя з каралеўскім кляймо́м раба — след распаленага дабля жалеза на грудзях. Напрыканцы тыдня яны таньчылі да знямогі, напiваліся ўшчэнт самагонкай, кахаліся ў кустах Ікакi і апоўначы ў нядзелю псавалі ўласнае свята крывавамі бойкамі, у якіх біліся ўсе супроць усіх. Гэта быў той самы гаманлівы натоўп, які ў астатнія дні тыдня запаўняў завулкі і пляцы старых кварталаў, натоўп, які купляў і прадаваў што заўгодна, вяртаў жыццё мёртваму гораду, прыдаючы яму нястрымнасць гучнага базару, над якім заўжды лунаў пах смажанай рыбы.

Незалежнасць ад іспанскае кароны, а потым і адмена рабства спрыялі пашырэнню шляхетнага дэкадансу, у асяроддзі

якога і нарадзіўся доктар Хувэналь Урбіна. Вялікія і магутныя роды таго часу гінулі ў цішы некалі багатых дамоў, што патроху развальваліся. На стромкіх брукаваных вулках, якія так дапамагалі хавацца ў часе войнаў ці высадак піратаў, пустазелле спадала з балконаў, прадзірала шчыліны ў каменных сценах нават найлепш дагледжаных палацаў, і адзіным знакам жыцця а другой гадзіне дня былі млявыя практыкаванні на піяніна ў прыценні сіесты. У прахалодзе спальняў, прапітаных пахам ладану, жанчыны хаваліся ад сонца, нібыта ад дурное заразы, і нават да ранішняй імшы надзявалі мантыллю, каб схаваць твар. Каханне іхнае было ляотно выпакутаванае, часцяком трывожнае ад баязлівых прадчуванняў, і жыццё ім здавалася бясконцым. На схіле дня, у гнятлівае імгненне, калі знікае святло, над балотамі ўздымаліся хмары маскітаў-жываедаў, і лёгкі смурод людскіх экскрэментаў, цёплы і сумны, варочаў у душы разуменне непазбежнай смерці.

Само жыццё каланіяльнага горада, якое часта ідэалізаваў малады Хувэналь Урбіна падчас парыжскіх прыступаў меланхоліі, было ўсяго толькі ілюзіяй памяці. У гандлі горад дасягнуў вышыні і апярэдзіў іншыя гарады Карыбскага ўзбярэжжа ў XVIII стагоддзі, перадусім дзякуючы сумнеўнай перавазе быць найбуйнейшым у Амерыцы рынкам афрыканскіх рабоў. Да таго ж, тут была сталая рэзідэнцыя віцэ-каралёў Новай Гранады, якія лічылі за лепшае ўладарыць адсюль, з берагоў сусветнага акіяну, а не з далёкай і змерзлай сталіцы, дзе векавечныя залевы засцілі адчуванне рэальнасці. Некалькі разоў на год у бухце збіраліся флатыліі галеонаў з багаццямі Патасі, Кіта, Веракруса; менавіта тады горад перажываў часы сваёй славы. У пятніцу 8 чэрвеня 1708 года а чацвёртай папоўдні галеон «Сан-Хасэ», які толькі што адплыў у порт Кадыс з каштоўнымі камянямі і металамі на паўмільярда тагачасных песа, быў затоплены ангельскай эскадрай каля выхаду з гавані, і за доўгія дзвесце гадоў ніхто не здолеў падняць скарб. Ён ляжаў на каралавым дне, як і скрыўленае цела капітана, што нібыта дасюль калыхалася ад зрухаў вады на мосціку, і прыгадваўся толькі гісторыкамі ў якасці сімвала горада, прыдушанага цяжарам успамінаў.

На другім беразе бухты, у арыстакратычным квартале Ля-Манга, дом доктара Хувэналя Урбіна жыве нібы ў іншым часе.

Ён быў вялікі і халодны, аздоблены порцікам і дарычнымі калонамі на знешняй тэрасе, адкуль відны былі міязматычныя воды бухты з рэшткамі разбітых караблёў. Падлогу склалі з белых і чорных плітаў у шахматным парадку ад уваходных дзвярэй да кухні, і гэта часта лічылі праявай асноўнай жарсці доктара Урбіна, бо людзі ўжо не помнілі пра такую самую слабасць каталонскіх архітэктараў, якія збудавалі гэты квартал нуварышаў на пачатку стагоддзя. Гасцёўня была прасторнай, з высокай, як і ва ўсім доме, столлю, мела шэсць вялікіх вокнаў, што выходзілі на вуліцу, і аддзялялася ад ядальні шклянными дзвярыма з віньеткамі, якія адлюстроўвалі лазу з гронкамі вінаграду і дзяўчат, спакушаных жалейкамі фаўнаў у бронзавых гушчарах. Мэбля тут, як і гадзіннік з боем, нібыта вартаўнік з няўрымслівым сэрцам, уся была ангельская, канца XIX стагоддзя, а слёзкі на люстрах — з горнага крышталю; паўсюль упрыгожвалі залу падлогавыя і настольныя сеўраўскія вазы, алябастравыя статуэткі і карціны з паганскімі ідыліямі. Аднак у астатніх пакоях еўрапейскі дух знікаў, плеченыя крэслы суседнічалі з венскімі качалкамі і скуранымі зэдлікамі работы мясцовых рамеснікаў. У спальнях, акрамя ложкаў, былі выдатныя гамакі з Сан-Хасынта, з вышытым шаўковымі ніткамі і гатычным шрыфтам імем гаспадара. Меншая зала каля ядальні, якая першапачаткова задумвалася пад урачыстыя прыёмы, служыла музычным салонам, дзе прыезджыя слыжныя выканаўцы давалі канцэрты для вузкага кола асоб. Таму там мазаічная падлога хавалася пад турэцкімі дыванамі: іх набылі на сусветнай выставе ў Парыжы, каб дасягнуць большай цішыні; тут жа, каля паліцы з раскладзенымі кружэлкамі, знаходзіўся артафон апошняй мадэлі, а ў кутку, пад манільскім покрывам, стаяла піяніна, на якім доктар Урбіна ўжо шмат гадоў не граў. У доме адчуваўся мудры дагляд жанчыны, якая цвёрда стаяла на зямлі.

Аднак не было ў доме ніводнага месца, такога да апошняй дробязі ўрачыстага, як бібліятэка, храм доктара Урбіна да глыбокай старасці. Бацькоўскі арэжавы пісьмовы стол і мяккія, як пярына, скураныя крэслы стаялі сярод шкляных паліц: ён загадаў заставіць імі сцены і нават вокны. На паліцах, у маніякальна ідэальным парадку месціліся тры тысячы

кніжак у аднолькавым пераплёце з цялячай скуры, якія мелі залатую манаграму на карэньчыках. Астатнія пакоі пакутавалі ад шуму і дурных пахаў з порту, бібліятэка ж хавала цішу і застоіны дух абацтва. Доктар Урбіна з жонкай напачатку пачуваліся няўтульна ў замкнёнай прасторы, бо нарадзіліся і выраслі пад уплывам карыбскага забабону, які патрабаваў трымаць адчыненымі дзверы і вокны, каб пускаць у дом прахалоду, хоць яе насамрэч не было. Але з часам іх упэўнілі перавагі рымскага метаду абароны ад спякоты, згодна з якім удзень дом заставаўся зачыненым і пры жнівеньскай спякоце, каб у пакоі не лезла з вуліцы гарачае паветра, а ўначы вокны і дзверы расчыняліся насцеж. З тае пары іх дом быў самым прахалодным пад палючым сонцам Ля-Мангі, і шчасцем было бавіць сіесту ў паўзмроку спальні, а ўвечары — сядзець у порціку, назіраючы за нью-арлеанскімі грузавымі караблямі попельнага колеру і за калёснымі рачнымі параплавамі з ілюмінацыяй, якія свежымі ручайкамі музыкі ачышчалі бухту ад застойнага смуроду. Дом таксама лічыўся самым абароненым са снежня і да сакавіка ад паўночных пасатаў. Яны зрывалі дахі і ўсю ноч, быццам галодныя ваўкі, круціліся вакол кожнага будынка, шукаючы хоць дробненькую шчыліну, каб улезці ў пакоі. Нікому не прыходзіла да галавы, што для сямейнай пары, якая збудавала жыццё на такім грунтоўным фундаменце, магло існаваць штосьці, здольнае азмрочыць шчасце.

Але, ва ўсялякім выпадку, тым ранкам доктар Урбіна шчаслівым сябе не адчуваў. Да дзясятай ён вярнуўся дадому ў дрэнным настроі пасля двух візітаў, з-за якіх не толькі прапусціў Сёмушную імшу, але над ім яшчэ навісла пагроза жыццёвых зменаў у тым веку, калі ўсё здавалася ўжо перажытым. Ён хацеў правесці сабачую, гэта значыць, няўчасную сіесту да ўрачыстага абеду ў доме доктара Лясыдэса Алівэлі, але прыслуга страшэнна мітусілася: усе спрабавалі злавіць папугая, які зляцеў, калі яго даставалі з клеткі, каб падрэзаць крылы, і цяпер сядзеў на самай высокай галіне мангавага дрэва. Папугай той быў паабскубаным вар'ятам: ён не размаўляў, калі яго прасілі, затое даваў волю языку ў самых нечаканых сітуацыях, прычым з такім чыстым вымаўленнем і здаровым сэнсам, на якія здольны не кожны чалавек. Яго выдрэсіраваў

сам доктар Урбіна, і гэта надало папугаю такія прывілеі, якіх не меў ніхто ў сям’і, нават дзеці, калі былі малымі.

Папугай жыў з імі больш за дваццаць гадоў, і прадавец, калі яго набывалі, не ведаў ягонага веку. Штодня пасля сіесты доктар Урбіна сядаў з ім на тэрасе — самым прахалодным месцы ў доме — і цярпліва праяўляў неверагодныя мажлівасці свайго педагогічнага таленту, пакуль папугай не навучыўся размаўляць па-французску, як акадэмік. Потым, з чыстага энтузіязму, ён навучыў папугая паўтараць на памяць харальныя тэксты набажэнства на лаціне і выбраныя фрагменты з Евангелля ад Мацвея. Аднак спроба ўбіць птушцы ў голаў механічнае веданне чатырох арыфметычных дзеяў скончылася няўдала. З адной з апошніх вандровак у Еўропу доктар прывёз першы фанограф з трубой і мноства кружэлак з запісамі модных мелодый і твораў сваіх улюбёных класічных кампазітараў. Дзень пры дні на працягу некалькіх месяцаў ён пракручваў папугаю песні Івэты Гільбэр і Арыстыда Бруана, якія пакарылі французскую публіку мінулага стагоддзя, пакуль папугай не вывучыў іх на памяць. Ён спяваў жаночым голасам альбо тэнарам у залежнасці ад таго, хто спяваў на кружэлцы, і заканчваў спевы нахабным гогатам — люстэркавай копіяй смеху мясцовых прыслужніц, калі тыя слухалі ягоныя спевы па-французску. Слава пра папугаевы таленты зайшла так далёка, што часам пабачыць яго прасілі дазволу слынных вандроўнікі, якія прыплывалі з цэнтральных раёнаў краіны на рачных караблях, а ангельскія турысты, якія шмат вандравалі на нью-арлеанскіх бананавых суднах, аднойчы паспрабавалі набыць папугая за любы кошт. Аднак самы слаўны для птушкі дзень настаў, калі дом адведаў прэзідэнт рэспублікі дон Марка Фідэль Суарэс з кабінетам міністраў у поўным складзе і таксама захачеў упэўніцца ў праўдзівасці чутак. Яны прыйшлі прыкладна а трэцяй, задыхаючыся ад палючага жнівеньскага паветра, бо былі ў сурдутах і цыліндрах — нябогі не здымалі іх на працягу трох дзён афіцыйнага візиту. Але з’ехалі яны такімі ж заінтрыгаванымі, як і прыехалі, бо папугай не выдаў ані слова, нягледзячы на мальбу, пагрозы і публічны сорама доктара Урбіна, які рызыкнуў запрасіць высокіх гасцей, не зважаючы на мудрыя папярэджанні жонкі.

Папугай захаваў свае прывілеі і пасля гістарычнага фі-
яска, што канчаткова пацвердзіла ягоную суверэннасць. Нія-
кія іншыя жывёліны ў дом не дапушчаліся, за выключэннем
хіба што земляной чарапахі, якая зноў з’явілася на кухні пас-
ля трох альбо чатырох гадоў адсутнасці, калі ўсе лічылі, што
яна знікла назаўжды. Але на чарапаху не глядзелі як на жы-
вую істоту, а, хутчэй, як на скамянелы амулет на шчасце,
і ніхто не мог сказаць дакладна, дзе яна поўзае. Доктар Ур-
біна не хацеў прызнацца ў гідлівасці да жывёлінаў, спасы-
лаючыся на самыя розныя навуковыя байкі і філасофскія
высновы, якія шмат каго ўпэўнілі, толькі не ягоную жонку.
Ён тлумачыў, што аматары жывёлы здольныя на самую неве-
рагодную жорсткасць у адносінах да людзей. Ён казаў, што
сабакі не так адданія, як паслужлівыя, каты — апартуністы
і здраднікі, пава — вяшчун смерці, чырвоны ара — залішняе
ўпрыгожанне, трусы даводзяць да хцівасці, малпы перада-
юць гарачку юрлівасці, а на пеўнях — праклён, бо праз іх
людзі тройчы выракліся Хрыста.

Але Фэрміна Даса, яго сямідзесяцідвухгадовая жонка,
у якой тады ўжо знікла мінулая і надта жаноцкая хада аленіхі,
да шаленства любіла трапічныя кветкі і хатнюю жывёлу,
а ў першыя гады шлюбу, карыстаючыся з палкага кахання
мужа, заводзіла жывёлінаў без усялякай меры і здаровага
сэнсу. Спачатку набыла трох далмацінцаў, названых імёнамі
рымскіх імператараў, — яны разадралі адзін аднаго з-за суч-
кі, якая цалкам апраўдала сваю мянушку — клікалі яе Ме-
салинай, — бо яна яшчэ не паспявала ашчаніцца дзевяцію
шчанюкамі, а ўжо была цяжарная дзевяцію іншымі. Затым
у доме з’явіліся абісінскія коткі з арліным профілем і нора-
вам і егіпецкіх фараонаў, касавурыя сіямцы, палацавыя пер-
сы з аранжавымі вачыма, якія блукалі па доме, як прывіды,
і распуджвалі ноч віскатаннем падчас сваіх оргій. На ланцугу
каля мангавага дрэва, што расло ў двары, некалькі гадоў тры-
малі амазонскую малпу-ўістыці, якую шкадавалі, бо з твару
была падобная да сумнага арцыбіскупа Абдуліе-і-Рэя, з той жа
цнатлівасцю ў вачах і красамоўем рук. Але не з гэтае прычы-
ны Фэрміне Дасе давялося пазбыцца малпы: гэны самец меў
дурную звычку спаталяць сваю прагу, пазіраючы на сеньёраў.

У калідорах вісели клеткі з рознымі гватэмальскімі птушкамі, бугаямі-вестунамі, балотнымі чаплямі з даўгімі жоўтымі лапамі, а таксама жыло аленяне, якое савала пысу ў вокны і жэрла антуры ў вазонах. Напярэдадні апошняй грамадзянскай вайны, калі ўпершыню загаварылі пра мажлівы візіт папы рымскага, з Гватэмалы выпісалі райскую птушку, якую вельмі доўга везлі. Потым дазналіся, што абвестка пра вандроўку папы была прыдумкай ураду, які меркаваў спудзіць змоўшчыкаў-лібералаў, і тады райскую птушку вярнулі на радзіму хутчэй, чымся даставілі адтуль. Іншым разам у кантрабандыстаў з Курасао, якія дабіраліся да бухты пад ветразямі, набылі драцяную клетку з шасцю спецыяльна надухмяненымі крумкачамі — такія ж мела Фэрміна Даса ў маленстве, у бацькоўскім доме, і яна захацела мець іх побач зноў. Аднак ніхто не здолеў цярпець іхнае бесперапыннае пляскатанне крылаў, што разносіла пах пахавальных вянок. Была ў іх і чатырохметровая анаконда, чый свіст па начах трывожыў цемру спальняў, хоць ад яе была і карысць: ад смяротнага подыху анаконды паўцякалі з дому кажаны і саламандры, як і мноства шкодных насякомых, якія бралі дом штурмам у сезон дажджоў. Доктару Хувэналю Урбіна, тады звышзанятому працай, паглыбленаму ў ажыццяўленне сваіх грамадскіх і культурных праектаў, было дастаткова думаць, што сярод гэтых мярзотных істот ягоная жонка была не толькі найпрыгажэйшай, але і найшчаслівейшай жанчынай на Карыбскім узбярэжжы. Але адным дажджлівым вечарам, пасля цяжкага працоўнага дня, доктар Урбіна прыехаў дамоў, і жахлівы разгром ашаламіў яго, змусіў павярнуцца тварам да рэчаіснасці. Ад гасцёўні і па ўсім доме, наколькі хапала вока, ляжалі і плавалі ў крывыя забітыя жывёліны. Служанкі паўзлазілі на крэслы, не ведаючы, што рабіць і не ў сілах вызваліцца ад жаху гэтай бойні.

Здарылася так, што адзін з нямецкіх догаў у раптоўным прыступе шаленства разадраў на кавалкі ўсё жывое, што трапілася на ягоным шляху да таго, як суседскі садоўнік праявіў мужнасць і засек яго сваім мачэтэ. Было невядома, каго няшчасны дог пакусаў, а каго ён заразіў зялёнай слінай, таму доктар Урбіна загадаў забіць пазасталых жывёлаў і спаліць

целы ў полі як мага далей ад жытла, а затым ён папрасіў супрацоўнікаў шпіталь Міласэрнасці правесці ў доме грунтоўную дэзінфекцыю. І толькі шчаслівая чарапаха ўратавалася, бо ніхто пра яе ў тым вэрхале не прыгадаў.

Фэрміна Даса ўпершыню пагадзілася з мужам у справе, якая мела дачыненне да хатняе гаспадаркі, і доўгі час засцепагалася гаварыць пра меншых братоў чалавека. Яна цешыла сябе каляровымі ілюстрацыямі да Лінеевай «Гісторыі прыроды», уставіла іх у рамы і развесіла на сценах залы, — мажліва, з цягам часу яна б страціла надзею пабачыць жывёлу ў доме, але аднойчы на золку нейкія злодзеі выбілі акно прыбіральні, улезлі ў дом і вынеслі срэбныя прыборы — спадчыну пяці пакаленняў. Доктар Урбіна паставіў падвойныя замкі на вокнах, умацаваў дзверы жалезнымі засаўкамі, паклаў каштоўныя рэчы ў сейф і набыў запозненую вайсковую звычайку — спаць з рэвальверам пад падушкай. Аднак ад набыцця сабакі-вартуніка адмовіўся, няхай і з прышчэпкай ад шаленства, няхай і на ланцугу, сказаўшы, што не пойдзе на гэта, нават калі злодзеі пакінуць яго ў чым маці нарадзіла.

— Ніколі ў дом не ўвойдуць пазбаўленыя мовы істоты, — сцвердзіў ён, каб скончыць з хітрыкамі жонкі, якая зноў упарта схіляла яго да набыцця сабакі. Ён не мог сабе ўявіць, што за непрадуманая словы можна паплаціцца жыццём. Фэрміна Даса, чый неўтаймаваны характар прымаў з гадамі нечаканыя адценні, імгненна злавіла мужа на словах: колькі месяцаў пасля пакражы яна зноўку падышла да караблёў кантрабандыстаў з Курасао і набыла каралеўскага папугая з Парамарыба. Папугай ведаў толькі адборную матроскую ляянку, але вымаўляў яе так па-чалавечы, што, далібог, каштаваў заплочаных за яго грошай — дваццаці сентава.

Папугай быў гожа, важыў менш, чымся здавалася на першы погляд, меў ярка-жоўтую галоўку і чорны язычок, менавіта колер язычка адрозніваў яго вонкава ад мясцовых папугаяў з мангровых лясоў, якіх немагчыма было навучыць размаўляць нават з дапамогаю шкіпінарных свечак. Доктар Урбіна ўмеў прайграваць, ён схіліў голаў перад светлым розумам жонкі і здзівіўся таму, што яму прыемна адзначаць поспехі падахвочванага прыслужніцамі папугая. Увечары,

калі разгульвалася навальніца, папугай весяліўся, адчуваючы прахалоду, і гэта развязвала яму язык, ён паўтараў фразы з даўніх часоў, з-за чаго можна было падумаць, што ён выглядаў маладзейшым, чым быў насамрэч. Супраціў доктара Урбіна канчаткова праваліўся аднойчы ўначы, калі злодзеі зноў спрабавалі ўлезці ў дом праз дахавае акно, а папугай імгненна разагнаў іх бульдогавым брэхам, такім, якім не брахаў бы ніводзін сапраўдны злы сабака, а ўслед пракрычаў: «Злодзеі, злодзеі, злодзеі!» — такім штукам ён не мог навучыцца ў гэтым доме. Вось тады доктар Урбіна пачаў займацца птушкай, загадаў прыладзіць пад мангавым дрэвам жэрдку з дзвюма пасудзінамі, адной — для свежай вады, а другой — для спелых бананаў; апрача таго, папугаю зрабілі трапецыю для заняткаў акрабатыкай. Са снежня і да сакавіка, калі ўночы халаднела і непагадзь рабіла жыццё невыносным, бо дзьмулі паўночныя вятры, папугая ўносілі ў дом, і ён спаў у клетцы з покрывам, хоць доктар Урбіна падазраваў, што яго хранічны сап мог стацца шкодным для нармальнага подыху людзей. На працягу многіх гадоў папугаю падрэзвалі крылы, выпускалі на волю, і ён тупаў, колькі заўгодна, хадою старога кавалерыста. Аднойчы папугай паказваў акрабатычныя эцюды на бэльках кухні, нечакана ўпаў у каструлю, у якой гатавалі поліўку з гародніны, і пачаў раўці розную матроскую бязглуззіцу кшталту: «Рагуйся, хто можа!» Аднак абышлося: кухарка паспела злавіць яго чэрпалкай, абваранага і амаль без пер'я, аднак жывога. З тае пары ён жыў у клетцы нават днём, насуперак паўсюдным прымхам, нібыта папугай у клетцы забывае ўсё, чаму яго навучылі. Яго выпускалі толькі а чацвёртай пасля абеду, калі свяжэла, і доктар Урбіна пачынаў з ім заняткі на тэрасе. Ніхто своечасова не заўважыў, што крылы надта выраслі, і тым ранкам, калі збіраліся падразаць іх, ён зляцеў і апынуўся на вяршыні мангавага дрэва.

Тры гадзіны яго не маглі дастаць. Прыслужніцы і іхныя сяброўкі з суседніх дамоў прыдумвалі ўсялякія хітрыкі, каб папугай спусціўся, але ён упарта заставаўся на недасягальнай адлегласці, смяўся як шалёны і крычаў: «Хай жыве ліберальная партыя, хай жыве ліберальная партыя, каб вас!», а гэты адважны вокліч ужо каштаваў жыцця не аднаму вясё-

ламу п'янтосу. Ледзь бачачы папугая ў лістоце, доктар Урбіна спрабаваў угаварыць яго па-іспанску і па-французску, нават на лаціне, а папугай адказваў яму на тых самых мовах, з такою ж пыхай і тым жа тэмбрам голасу, але так і не паварушыўся. Доктар Урбіна ўпэўніўся, што ніхто папугая пераканаць не здолее, і загадаў паклікаць на дапамогу пажарную каманду, якая была апошнім ягоным захапленнем.

Фактычна, да нядаўняе пары, пажары гасілі добраахвотнікі, у ход ішлі мулярскія лесвіцы, а вёдры з вадою цягнулі, адкуль маглі, і спосабы гашэння былі такія недарэчныя і прымітыўныя, што часам прыносілі больш шкоды, чым уласна пажар. Але з мінулага года, дзякуючы збору сродкаў, праведзенага Таварыствам грамадскага ўпарадкавання, ганаровым старшынёй якога быў сам Хувэналь Урбіна, горад меў прафесійную пажарную каманду, машыну з цыстэрнай, сірэнай і званам, а таксама два брандспойты. Пажарныя сталі настолькі папулярнымі, што школы, калі ў цэрквах пачыналі біць трывогу, спынялі заняткі, каб дзеці пабачылі, як яны вядуць барацьбу з агнём. Напачатку яны толькі гэтым і займаліся. Але доктар Урбіна распавёў вышэйшым муніцыпальным чыноўнікам, што ў Гамбургу бачыў, як пажарныя вярталі да жыцця амаль змерзлае немаўля, якое знайшлі ў сутарэнні пасля трохдзённага снегападу. Ён таксама бачыў у адным неапалітанскім завулку, як яны спускалі труну з балкона дзясятага паверха, бо лесвіцы старога дома былі надта пакручастыя і сям'я не магла вынесці нябожчыка на вуліцу. Гэтак і тутэйшыя пажарныя пачалі рабіць іншыя тэрміновыя паслугі насельніцтву: узломвалі замкі або забівалі атрутную змяю, а Школа медыцыны наладзіла для іх адмысловыя курсы першай дапамогі пры лёгкіх траўмах. Так што нічога заганнага не было ў просьбе спусціць з дрэва знанага папугая з не меншымі заслугамі, чым у якога паважанага кабальера. Доктар Урбіна прамовіў: «Скажыце ім, што папрасіў я». І пайшоў у спальню пераапануцца да святочнага абеду. Праўду кажучы, ён быў разбіты лістом Ерэміі дэ Сэнт-Амура, і лёс папугая не вельмі турбаваў яго.

Фэрміна Даса ўбралася ў шырокую шаўковую сукенку з падоўжанай таліяй, каралі з натуральных перлінаў у шэсць даў-

гіх, але няроўных нітак і атласныя чаравікі на высокіх абцасах, якія трымала для самых урачыстых выпадкаў — узрост не дазваляў ёй апранацца так без дай прычыны. Модны строй нібыта быў не да твару бабулі паважных гадоў, але ёй усё гэта пасавала: яна была высокай, яшчэ хударлявай і асаністай, на гнуткіх руках не было ніводнай старэчай радзімкі, валасы, падстрыжаныя пад вуглом на роўні шчакі, паблісквалі стальным блакітам. Адзінае, што заставалася ў ёй ад вясельнага партрэта, — гэта вочы колеру светлых мігдалаў і ўласцівая ёй годнасць, а тое, што адымаў узрост, кампенсавалася характарам і яшчэ стараннасцю. Яна пачувалася добра: далёка ззаду засталіся часы жалезных гарсэтаў, зацягнутай таліі і прыўзнятага хітрыкамі мадыстак азадка. Свабоднае цела цяпер дыхала, як хацела, і дэманстравалася такім, якім яно было. Няхай сабе і ў семдзесят два гады.

Доктар Урбіна знайшоў яе за туалетным столікам, яна сядзела пад ляготнымі лопасцямі электравентылятара, і якраз надзявала капялюш-звон, аздоблены пільсцёвымі фіялкамі. Спальня была вялікай і светлай, над ангельскім ложкам ружавеў тонкі полаг ад маскітаў, два адчыненыя акны выходзілі ў зеляніну двара, адкуль далятала цвырканне цыкадаў, ашалелых ад прадчування дажджу. Вопратку для мужа з тае пары, як яны вярнуліся з вясельнае вандроўкі, Фэрміна Даса абірала ў адпаведнасці з надвор'ем і выпадкам, каб усё было напачатку, калі ён выйдзе з ваннага пакоя. Яна не магла прыгадаць, калі пачала дапамагаць яму апранацца, і з якой пары цалкам апранала яго, і разумела, што напачатку рабіла гэта з кахання, а ў апошнія пяць гадоў так ці іначай змушаная была займацца ягоным гардэробам, бо сам ён ужо з гэтым не спраўляўся. Яны ўжо адзначылі залатое вяселле, і не маглі жыць адно без аднаго альбо не думаць адно пра аднаго, а з наступленнем жорсткае старасці заставацца ў самоце рабілася проста немагчыма. Ні ён, ні яна не маглі сказаць, на каханні ці на практычнай звычцы трымаецца іх узаемапрывязанасць, але яны ўсяляк унікалі задавацца гэтым пытаннем, бо абое лічылі за лепшае не ведаць сапраўднага адказу. Яна паступова адкрывала для сябе няўпэўненасць мужавага поступу, зменліваць ягонага настрою, правалы памяці, а летась для яго ста-

ла звычайкай плакаць у сне. Тым не менш, яна ўспрыняла гэта не як беспамылковыя адзнакі старэчае іржы, а як шчаслівае вяртанне ў маленства. Таму яна не ставілася да яго як да старога з мязотным характарам, а, хутчэй, як да састарэлага дзіцяці, і гэты самападман быў для іх ласкай божай, бо ратаваў ад знявагі ўзаемнага шкадавання.

Зусім іншым было б жыццё, калі б яны своечасова дазналіся, што нашмат лягчэй унікнуць вялікіх сямейных катастроф, чым штодзённай непрыемнай драбязы. Але, калі яны чаму і навучыліся разам, дык гэта таму, што мудрасць прыходзіць да нас, калі яна ўжо ні на што не патрэбная. Фэрміна Даса шмат гадоў запар цярпела, як стрэмку ў сэрцы, шумнае абуджэнне мужа на золку. Яна чаплялася за апошнія ніткі сну, каб не сутыкацца з новым ранкам у прадчуванні бяды, а ён расплюшчваў вочы з нявіннасцю немаўляці: кожны новы дзень быў яшчэ адным днём, выйграным у лёсу. Яна чула, як ён прачынаўся з пеўнямі, і першай адзнакай жыцця быў натужны кашаль, нібыта ён кашляў знарок, каб і яна прачнулася. Затым яна чула ягонае бурчанне — ён рабіў гэта наўмысна, абы патурбаваць яе, калі шукаў навобмацак пантофлі, якія заўжды стаялі каля ложка. Яшчэ яна чула, як ён ішоў у прыбіральню, таксама навобмацак, у цемры. За гадзіну, што ён пасля праводзіў у кабінце, яна паспявала заснуць, але крыху пазней зноўку чула яго: ён вяртаўся ў спальню апрацаца, хоць і не запальваў святла. Адноўчы, падчас адной салоннай гульні, на просьбу вызначыць сябе самога, ён адказаў: «Я чалавек, які апрацаецца ў цемры». Яна чула яго і ведала, што ніводзін нібыта выпадковы шум не можа быць апраўданы, ён шумеў знарок, удаючы адваротнае, як і яна ўдавала сон. Яго матывы былі празрыстымі: ён ніколі так не адчуваў патрэбы ў ёй, у ейным жыватворным святле, як у хвіліны патаемнае трывогі.

Наўрад ці хто спаў прыгажэй за яе — яна ляжала ў позе грацыёзнага танца, прыціснуўшы далонь да ілба, — але таксама наўрад ці хто-кольвек быў больш раз'юшаным, калі ёй заміналі адчуваць сябе ў сне, хоць яна ўжо не спала. Доктар Урбіна ведаў, што яна нервуецца праз ледзь чутны шоргат і нават цешыцца, што можна на кагосьці ўзваліць віну